

Christianum neminem reluctari, adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente, vel continenter vivere cupiente sua uxore alteri commixtus est foeminae. Sic ergo et dimissa adultera, adulter est cum altera: quoniam non ille, aut ille; sed, « Omnis qui dimittit uxorem suam, » et ducit alteram, mœchatur¹. » Quapropter si a conjugali vinculo immunis minus appetitur vita sanctorum, exhorreatur poena mœchorum: et timore saltem frenetur concupiscentia, si amore non eligitur continentia. Si enim ubi est timor, operetur labor; ubi erat labor, erit et amor. Non enim confidendum est de nostris viribus: sed oratio adjungenda conatibus, ut impleat bonis, qui deterret a malis.

XIV. Respondeamus etiam ad illud, ubi putas maritos ad puniendas adulteras sine ulla miseratione compelli; cum volunt eas mori, si eis viventibus non licet eis alteras ducere. Quam crudelitatem volens exaggerare dixisti: « Non mihi videtur, amantissime pater, hic divinus esse » sensus, ubi benignitas et pietas excluditur. » Ita istud dicis, quasi propterea mariti parcere debeant adulteris foeminis, quia licet eis alteras ducere; ut si non licet, non parcant ut liceat. Quinimo propterea debent peccatricibus præbere misericordiam, ut et ipsi pro suis peccatis misericordiam consequantur. Et multo magis hoc eis faciendum est, qui dimissis uxoribus adulteris cupiunt vivere continenter. Tanto quippe debent esse misericordiores, quanto volunt esse sanctiores: ut et ad castitatem in se ipsis servandam divinitus adjuventur, dum castitatem ab uxoribus violatam nec ipsi humanitus ulciscuntur. Et maxime vox illa dominica est eis in memoriam revocanda, « Qui sine peccato est, prior in illam lapidem jaciatur². » Non: Qui sine ipso peccato est, quoniam loquimur de

¹ Luc. xvi, 18. — ² Joan. viii, 7.

pudivis viris; sed, « Qui sine peccato est: » quod si esse se dixerint, se ipsos seducunt, et veritas in eis non est¹. Porro si non se seducunt, et est in eis veritas, non erit in eis cruenta severitas. Scientes enim se non esse sine peccato, dimittunt ut dimittatur eis; nec ab eis benignitas et pietas excluditur. Magis enim hæc excluduntur, si peccatis conjugum ab eis impetret veniam licentia libidinis, non cura pietatis, id est, ut propterea parcant quia licet eis alteras ducere, et non potius propterea quia volunt et sibi Dominum parcere.

XV. Quanto itaque melius, et honestius, christiana denique professione dignius, ut parcant adulterarum sanguini uxorum, quod scriptum est, eis dicimus: « Dimitte » injustitiam proximo tuo, et tunc precanti tibi peccata » solventur. Homo homini conservat iram, et a Domino » quærit medelam. Super hominem similem sibi non habet » misericordiam, et de peccatis suis deprecatur. Cum » ipse caro sit, conservat iracundiam, quis propitiabitur » peccatis illius²? » Et de Evangelio: « Dimittite, et dimittetur vobis³: » ut possimus dicere: « Dimitte nobis » debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris⁴. » Et de Apostolo: « Nulli malum pro malo reddentes⁵. » Et si qua sunt hujusmodi in Scripturis sanctis, quibus, ad ulciscendum quando humanus animus excitatur, quia Christianus est, mitigatur. Quanto, inquam, melius ista dicimus, quam ut dicamus: Tantum adulteras istas dimittite, et earum nolite sanguinem quærere: quidquid doloris ex earum flagitiis habetis, consolabuntur vos aliae quas duxeritis: merito enim velletis istas de viventium numero auferre, si earum vita impedimento esset, quominus alias duceretis; nunc vero, etiam istis viventibus,

¹ I Joan. 1, 2. — ² Eccli. xxviii, 2-4. — ³ Luc. vi, 27. — ⁴ Math. vi, 12. — ⁵ Rom. xii, 17.

cum liceat alia vobis **matrimonia** providere, quid eas tantopere vultis occidere? **H**æc si dicimus, nonne attendis quam nostra suasio longe sit a caractere christiano: quia et falsum dicimus, eis **licere** quod non licet, hoc est, istis viventibus ut aliis **copulentur**; et si propterea illis pepercerint, non **parcent** propter pietatem, sed propter aliarum nuptiarum **liberam** potestatem. Postremo quæro abs te, utrum marito **christiano** liceat vel secundum veterem Dei legem, vel **Romanis** legibus adulteram occidere? Si licet, melius **est** ut ab utroque se temperet, id est, et a licito illa **peccante** supplicio, et ab illicito illa vivente conjugio. Quod **si** alterutrum eligere perseverat, satius est ei facere quod **licet**, ut adultera puniatur, quam id quod non licet, ut **ipsa** viva ille mœchetur. Si autem, quod verius dicitur, **non** licet homini christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere; quis est tam demens qui ei **dicat**: Fac quod non licet, ut tibi liceat quod non licet? **Cum** enim utrumque secundum legem Christi illicitum **sit**, sive adulteram occidere, sive illa vivente alteram **ducere**, ab utroque abstinendum est, non illicitum pro **illicito** faciendum. Si enim facturus est quod non licet, jam **faciat** adulterium, et non faciat homicidium, ut vivente **uxore** alteram ducat, et non humanum sanguinem **fundat**. Quod si est utrumque nefarium, non debet alterum **pro** altero perpetrare, sed utrumque vitare.

XVI. Hic video **quid** dici ab incontinentibus possit: quod videlicet qui **dimittit** et vivere permittit adulteram, si alteram duxerit, **quandiu** prior illa vivit, perpetuus adulter est, nec agit **pœnitentiam** fructuosam a flagitio non recedens; nec si **catechumenus** est, ad baptismum admittitur, quoniam **ab** eo quod impedit non mutatur; nec reconciliari **pœnitens** potest in eadem nequitia perse-

verans: si autem accusando adulteram occiderit, hoc peccatum quoniam transactum est, et in eo non permanet, et si a catechumeno factum est, baptisate abluitur, et si a baptizato, pœnitentia et reconciliatione sanatur. Sed numquid propterea dicturi sumus adulterium non esse adulterium, quod sine dubio committitur, si conjugē adultera vivente altera ducitur? Sed hoc adulterii genere excepto, nempe non dubitas esse adulterium, si quisquam ducat viventis uxorem a viro suo per libellum repudii sine ulla mulieris fornicatione dimissam. Quid ergo, cum viderit se nec ad baptismum admitti, si catechumenus, nec utiliter agere pœnitentiam, si baptizatus hoc fecit, non corrigendo et relinquendo quod fecit, si eum voluerit et potuerit occidere cujus duxit uxorem, ut hoc scelus vel baptisate diluatur, vel pœnitendo solvatur, atque ita etiam illud adulterium non permaneat, evacuata muliere a lege viri post mortem viri, sed de transacto quod factum est, per pœnitentiam satisfiat, vel regeneratione deleatur; numquid propterea est accusanda lex Christi, tanquam compulerit fieri homicidium, cum sine crimine fornicationis repudiatam ducere, dicit esse adulterium?

XVII. Hic enim, si parum quid loquamur attendimus, multo graviora dici possunt quam ipse dixisti. Nam tu dum non vis esse adulteria, si aliæ ducantur dimissis adulteris, hoc invenisti: « Quoniam si hæc adulteria dixerimus, » cogentur mariti occidere adulteras, quarum vita im- » pediuntur alteras ducere. » Atque ut hoc exaggerares, dixisti: « Non mihi videtur, amantissime pater, hic divi- » nus esse sensus, ubi benignitas et pietas excluditur. » Si ergo quispiam nolens credere esse adulterium quando a marito sine fornicationis crimine repudiata ab altero ducitur, et hoc contra te inveniat, quia ista ratione suadet hominibus homicidia perpetrare, et earum maritos,

quas eo modo repudiatas duxerint, vel insidiis quibus potuerint, vel calumniis appetere, vel aliquibus veris criminibus accusare et occidere, ut eis mortuis esse possint conjugia, quæ vivis fuerant adulteria: nonne id exaggerando tibi dicturus est: Non mihi videtur, amantissime frater, hîc divinus esse sensus, ubi non solum benignitas et pietas excluditur, sed etiam ingens malignitas et impietas excitatur? Quandoquidem multo est levius et tolerabilius, ut adulteras mariti, quam ut maritos adulteri occidant. Placet-ne tibi, ut propter vanissimam invidiam, dominicæ defensionem sententiæ deseramus, vel eam insuper accusemus, dicentes non debere adulterium vindicari, etiamsi præter causam fornicationis repudiata a viro alteri conjugetur, ne maritum ejus a quo dimissa est compellatur occidere, dum adulterium in conubium cupit viri prioris morte convertere? Scio hoc tibi non placere, ut propter hanc vanissimam invidiam, lex Christi, cum vera inveniatur et sana, dura et inhumana dicatur. Sic itaque non tibi debet videri ideo negandum esse adulterium, quando uxore adultera vivente altera ducitur, quia potest maritus per hoc cogi adulteram occidere, dum cupit sibi licere illa extincta alteram ducere, si hoc ea vivente non licet facere. Quid si enim et illud dicant christianæ fidei detractores, cogi homines occidere uxores suas insidiarum sceleribus, quas molestas ferre non possunt, sive diuturno languore laborantes et pati concubitum non valentes, sive pauperes, sive steriles, sive deformes, aliarum spe ducendarum, sanarum, opulentarum, foecundarum, pulcherrimarum: quia eas quas perpeti nolunt, præter causam fornicationis repudiare non licet, et alteras ducere, ne perpetuo devincti adulterio, nec baptizari possint, nec poenitendo sanari. Numquid propterea ne ista homicidiorum scelera perpe-

trentur, dicturi sumus, non esse adulteria, repudiatis præter causam fornicationis uxoribus, sibi alteras copulare?

XVIII. Jamvero ex hoc quod sapis non esse adulterium, si vir uxorem causa fornicationis abjecerit, et alteram duxerit, nonne arbitraris cavendum, ne discant viri uxores suas, quas propter alias innumerabiles causas ferre non possunt, mœchari cogere, ut ab eis vinculo conjugali per fornicationem, sicut putas, soluto, liceat eis alteras ducere; et ex eo quod illas mœchari coegerunt, aut baptismate ablui, aut poenitendo sanari, quoniam illis et gratia et medicina negabitur quandiu cum adulteris vivant, si prioribus præter causam fornicationis repudiatis alteras duxerint? Nisi forte quis dicat, neminem posse uxorem suam mœchari facere, si pudica est: et tamen Dominus: « Omnis qui dimiserit, inquit, uxorem suam, » præter causam fornicationis, facit eam mœchari. » Utique propterea, quia cum esset pudica cum viro, tamen dimissa cogitur per incontinentiam vivo priore alteri copulari, et hoc est mœchari. Quod si hoc ista non fecerit, tamen ille quantum in ipso est facere compulit, et hoc ei Deus peccatum, etiamsi illa casta permaneat, imputabit. Sed quis nesciat quam sint rarissimæ, quæ ita pudice vivant cum viris ut etiamsi ab eis dimittantur, alios non requirant? Incomparabiliter quippe numerus est amplior foeminarum, quæ cum pudice adhæreant maritis, tamen si dimissæ fuerint a maritis, non differunt nubere. Cum ergo crediderint homines Domino dicenti: « Omnis qui dimiserit uxorem suam, præter causam fornicationis, facit eam mœchari¹; » si crediderint et tibi dicenti muliere fornicante licere viro ejus alteram ducere; quisquis voluerit propter alias quaslibet molestias

¹ Matth. v. 33.

carere uxore cui junctus est; prius eam mœchari faciat sine fornicatione dimittendo, ut tunc ducat alteram, cum fuerit illa mœcha nubendo: ac sic a priore peccato quo eam mœchari fecit, sive per baptismum, sive per pœnitentiam liberatus, sine suo adulterio sibi habere videatur, quam post prioris adulterium tanquam hinc soluto matrimonii vinculo, alteram duxerit. Quod quidem si fuerit machinatus, et uxorem suam mœcham faciet, et ipse quamvis post adulterium conjugis aliam ducendo mœchus erit; nihilque illi proderit quod tibi credidit, et non ei potius qui nullo excepto ait: « Omnis qui reliquerit uxorem suam, et aliam duxerit, mœchatur ¹. »

XIX. Quibus omnibus consideratis atque tractatis, restat ut ab eis qui hæc fideliter audiunt, dicatur nobis quod Domino dictum est: « Si talis est causa cum uxore, » non expedit nubere. » Quibus et nos quid respondeamus, nisi quod ipse respondit? « Non omnes capiunt verbum » hoc, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de » matris utero sic nati sunt, et sunt eunuchi qui facti sunt » ab hominibus, et sunt eunuchi qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat ². » Ergo qui potest capiat, quod non omnes capiunt. Possunt autem capere hi quibus hoc præstat Dei misericordia occulta, sed justa. Sed in his omnibus qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum, alii sunt qui in utroque sexu concubitus nesciunt, alii qui experti et aversi sunt, partim quidem illicite, partim vero licite experti. Porro in his qui licite experti sunt, quidam sunt qui non nisi licite, quidam et illicite et licite. Sunt quippe in eis qui conjugia sua tantum sciunt; sunt autem qui et alias foeminas ac supra quælibet. Sed qui post concubitus conjugum se ipsos castrant propter regnum cœlorum,

¹ Luc. XVI, 18. — ² Matth. XIX, 10-12.

aut morte amittunt conjuges, aut ex consensu cum eis continentiam profitentur, aut ex necessitate divortiorum, ne vivis conjugibus se aliis copulando adulteria perpetrent, castrant se ipsos propter regnum cœlorum, non ut clarioribus esse possint, sed quod aliter ibi esse non possint: nam qui non ista necessitate se continent, sed boni appetitione melioris, possent ibi esse, etiam servata pudicitia conjugali, quamvis in præmiis minoribus, tamen intus. Qui vero propterea se continent, quia prioribus conjugibus vivis timent aliis conjugari, majorem curam debent gerere pro salute, quam gesserunt illi a quibus continentia pro munere delecta est ampliore. Tunc quippe ibi erunt, si adulteri non erunt. Si autem non continent, adulteri erunt; quia viventibus conjugibus pristinis, non conjugibus alteris, sed adulteris adhærebunt. Et si a regno cœlorum aberunt, ubi erunt, nisi ubi salvi non erunt?

XX. Hos igitur alloquor, ut quod facere deberent, si haberent conjuges diuturno languore marcescentes, vel loco sibi inaccessibili absentes, vel animositate illicita continentes; hoc faciant, si habuerint conjuges adulterina iniquatione sordentes, et propter hoc a suo consortio divortiantes: non alia quærant conjugia, quia non erunt conjugia, sed adulteria. Cum enim par forma sit in hoc vinculo viri et uxoris, sicut uxor « Vivente viro » vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro ¹, » ita et vir vivente uxore vocabitur adulter, si fuerit cum alia muliere. Etsi enim gravius qui præter causam fornicationis: « Omnis tamen qui dimiserit uxorem suam, et » aliam duxerit, mœchatur ². » Non eos terreat sarcina continentiae: levis erit si Christi erit; Christi erit, si fides aderit, quæ impetrat a jubente quod jusserit. Non eos frangat, quod videtur eorum continentia necessitatis

¹ Rom. VII, 3. — ² Luc. XVI, 18.

esse, non voluntatis: quia et illi qui eam voluntate delegerunt, fecerunt eam esse necessitatis; quoniam jam sine damnatione ab illa deviare non possunt: et qui in eam necessitate contrusi sunt, faciunt eam esse voluntatis, si non de se ipsis, sed de illo a quo est bonum omne confidunt. Illi ad eam conscenderunt causa majoris gloriæ, ut aliquid amplius invenirent; Isti ad eam confugerunt cura salutis novissimæ, ne perirent: utrique permaneant, utrique in quod pervenerunt ambulent usque in finem, ferveant studiis, supplicent votis: quia et illis salus cogitanda est, ut ab eo quod voluntas arripuit cadere timeant; et istis gloria desperanda non est, si in eo quod necessitas intulit, persistere deligant. Fieri enim potest, ut Deo terrente et hortante, convertente et implente, humanus in melius mutetur affectus: atque ita voveant sine conjugii et sine ullo concubitu atque immunda libidinis attractione perseverantissime vivere, ut etiamsi separata conjugia locum ducendi alias moriendo aperuerint, claudatur ex voto quod patet ex licito, et quod erat necessitate coeptum, fiat charitate perfectum. Talibus profecto id retribuetur, quod illis qui vel pari consensu cum conjugibus hoc voverunt, vel nullis conjugii alligati propter majus bonum continentiam delegerunt. Si autem ita se continent, ut si moriantur quarum vita conjugari impediuntur, alias ducere cogitent, profecto etiamsi prius ipsi in tali continentia de corpore abscedant, non eis imputatur nisi ad pudicitiam conjugalem, propter quam non faciunt quod facerent si liceret. Hac quippe intentione continenter vivere, parum est ad accipiendam illius quæ liberius eligitur continentiae præmia, sed sufficit ad cavenda adulteria.

XXI. Hæc autem me de utroque sexu memineris dicere; sed maxime propter viros qui propterea se foeminis

superiores esse arbitrantur, ne pudicitia pares esse dignentur: in qua etiam præire debuerunt, ut eos illæ tanquam sua capita sequerentur. Quando autem lex prohibet adulteria, si obtentu incontinentiæ carnalis infirmitatis admittatur excusatio, multis sub nomine falsæ impunitatis pereundi aperitur occasio. Neque enim carnem non habent foeminæ quibus viri aliquid tale nolunt licere, quasi eis quia viri sunt liceat. Sed absit ut melioris sexus tanquam honori debeatur, quod pudori detrahatur; cum honor justus virtuti, non vitio debeatur. Quinimo cum a foeminis utique habentibus carnem, tantam flagitant castitatem, ut quando ab uxoribus diutissime peregrinantur, velint eas ab adulterino concubitu incontaminatas fervorem transigere juventutis; (et plurimæ pudicissime transigunt, et maxime Syrae, quarum mariti negotiandi quæstibus occupati, juvenes adolescentulas deserunt, et vix aliquando senes ad aniculas revertuntur:) eo ipso evidentius vincuntur non esse impossibile, quod se non posse causantur. Si enim hoc non posset infirmitas hominum, multo minus id posset sexus infirmior foeminarum.

XXII. Unde istos, qui virilem excellentiam non putant nisi peccandi licentiam, quando terremus ne adulterinis conjugii hærendo pereant in æternum, solemus eis proponere etiam continentiam clericorum, qui plerumque eandem sarcinam subeundam capiuntur inviti, eamque susceptam usque ad debitum finem, Domino adjuvante, perducunt. Dicimus ergo eis: Quid si et vos ad hoc subeundum populorum violentia caperemini, nonne susceptum caste custodiretis officium, repente conversi ad impetrandas vires a Domino, de quibus nunquam antea cogitastis? Sed illos, inquit, honor plurimum consolatur. Respondemus: Et vobis timor multo amplius mode-

422 S. AUGUSTINI EPISCOPI DE CONJUGIIS ADULTERINIS.
retur. Si enim hoc multi Dei ministri repente atque
inopinate **impositum** susceperunt, sperantes se illustrius
in Christi **hæreditate** fulgere; quanto magis vos adulteria
cavendo vivere **continenter** debetis, metuentes non in re-
gno Dei minus **lucere**, sed in gehenna ignis ardere? Hæc
atque hujus**modi** eis ut possumus dicimus, qui quoquo
modo a se **discedentibus** vel propter adulterium dimissis
conjugibus **suis**, alias volunt ducere, et cum prohibentur,
infirmi**tatem nobis** carnis opponunt. Sed jam liber etiam
iste **claudendus est**, et rogandus Deus, ut aut eos tentari
non sinat **separationibus** conjugum; aut ita sinat, ut
timor periclitantis salutis fiat illis amplioris sive proba-
tionis occasio **castitatis**.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE MENDACIO

LIBER UNUS¹.

IN QUO QUID SIT MENDACIUM, ET UTRUM ALIQUANDO ADMIT-
TENDUM SIT, EXEMPLIS MOMENTISQUE RATIONUM IN UTRAMQUE
PARTEM LIBRATIS DISQUIRITUR. MENDACIORUM AFFERUNTUR
OCTO GENERA, IISQUE DISCUSSIS ET OMNINO REJECTIS STA-
TUITUR NONQUAM ESSE MENTIENDUM.

I. MAGNA quæstio est de Mendacio², quæ nos in
ipsis quotidianis actibus nostris sæpe conturbat: ne aut
temere accusemus mendacium, quod non est mendacium;
aut arbitremur aliquando esse mentiendum, honesto
quodam et officioso ac misericordi mendacio. Quam
quæstionem tam sollicitè pertractabimus, ut quæramus
cum quærentibus: utrum autem aliquantum inveniamus,
nihil nobis temere affirmantibus, lectori bene attendenti
satis indicabit ipsa tractatio: latebrosa est enim nimis et
quibusdam quasi cavernosis anfractibus sæpe intentio-
nem quærentis eludit; ut modo velut elabatur e manibus
quod inventum erat, modo rursus appareat, et rursus

¹ Scriptus circiter annum Christi 395. — Vide Re tract. lib. 1, cap. ultim.
— ² Vide D. Guillon, tom. xxii, p. 340-343.